

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM



NGUYỄN THỊ NHƯ QUỲNH

**VẤN ĐỀ XÂY DỰNG VÀ CHUẨN HÓA
THUẬT NGỮ VẬT LÝ TIẾNG VIỆT**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

THÁI NGUYÊN - 2012

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM



NGUYỄN THỊ NHƯ QUỲNH

**VẤN ĐỀ XÂY DỰNG VÀ CHUẨN HÓA
THUẬT NGỮ VẬT LÝ TIẾNG VIỆT**

CHUYÊN NGÀNH: NGÔN NGỮ HỌC
MÃ SỐ: 602 201

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: GS.TS NGUYỄN ĐỨC TÒN

Thái Nguyên - 2012

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả nêu trong bản luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất kì công trình nào.

Tác giả

Nguyễn Thị Như Quỳnh

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lời biết ơn sâu sắc đối với GS .TS Nguyễn Đức Tồn đã nhiệt tình, tận tâm và chu đáo hướng dẫn em thực hiện luận văn này.

Em cũng xin chân thành cảm ơn Ban giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Ngữ văn, Trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên, Viện Ngôn ngữ học cùng các thầy cô giáo đã giúp đỡ em hoàn thành khóa học.

Tác giả luận văn cũng xin chân thành cảm ơn bạn bè, đồng nghiệp và những người thân trong gia đình đã động viên, giúp đỡ trong suốt thời gian học tập, nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2012

Tác giả

Nguyễn Thị Như Quỳnh

MỤC LỤC

| | |
|--|-----------|
| Lời cam đoan..... | i |
| Lời cảm ơn | ii |
| Mục lục..... | iii |
| Danh mục các bảng | v |
| MỞ ĐẦU | 1 |
| 1. Lí do chọn đề tài..... | 1 |
| 2. Lịch sử vấn đề | 1 |
| 3. Mục đích nghiên cứu..... | 2 |
| 4. Đối tượng, nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài | 2 |
| 5. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu | 3 |
| 6. Ý nghĩa và đóng góp của luận văn..... | 4 |
| 7. Cấu trúc của luận văn | 4 |
| Chương 1 | |
| MỘT SỐ CƠ SỞ LÝ LUẬN LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI | 5 |
| 1.1. Khái niệm thuật ngữ và những vấn đề liên quan | 5 |
| 1.1.1. Khái niệm thuật ngữ..... | 5 |
| 1.1.2. Phân biệt thuật ngữ và danh pháp | 10 |
| 1.1.3. Đặc điểm của thuật ngữ và những yêu cầu khi xây dựng thuật ngữ..... | 13 |
| 1.1.4. Định danh ngôn ngữ và vấn đề xây dựng thuật ngữ | 18 |
| 1.2. Tình hình nghiên cứu thuật ngữ trên thế giới và ở Việt Nam..... | 19 |
| 1.3. Cách tiếp cận của đề tài | 23 |
| 1.3.1. Cách tiếp cận tĩnh đối với thuật ngữ đã có sẵn | 24 |
| 1.3.2. Cách tiếp cận động đối với thuật ngữ | 24 |
| 1.4. Tiểu kết..... | 24 |
| Chương 2 | |
| ĐẶC ĐIỂM CẤU TẠO THUẬT NGỮ VẬT LÝ TIẾNG VIỆT | 26 |
| 2.1. Nhận diện thuật ngữ vật lý trong tiếng Việt | 26 |
| 2.2. Các phương thức tạo thành thuật ngữ vật lý tiếng Việt..... | 28 |

| | |
|--|-----------|
| 2.2.1. Thuật ngữ hóa từ ngữ thông thường | 30 |
| 2.2.2. Sao phỏng | 34 |
| 2.2.3. Vay mượn thuật ngữ vật lí nước ngoài | 35 |
| 2.3. Đặc điểm cấu tạo của thuật ngữ vật lí tiếng Việt..... | 40 |
| 2.3.1. Yếu tố cấu tạo thuật ngữ - ngữ tố..... | 40 |
| 2.3.2. Các kiểu cấu tạo thuật ngữ vật lí tiếng Việt..... | 42 |
| 2.4. Tiểu kết..... | 56 |
| Chương 3 | |
| ĐẶC ĐIỂM ĐỊNH DANH VÀ VẤN ĐỀ CHUẨN HÓA CỦA THUẬT NGỮ VẬT LÍ TIẾNG VIỆT..... | 61 |
| 3.1. Các lớp thuật ngữ tiếng Việt được sử dụng trong các lĩnh vực chuyên môn hẹp của ngành khoa học vật lí..... | 61 |
| 3.1.1. Thuật ngữ trong lĩnh vực cơ học..... | 62 |
| 3.1.2. Thuật ngữ trong lĩnh vực điện học..... | 62 |
| 3.1.3. Thuật ngữ trong lĩnh vực nhiệt học..... | 62 |
| 3.1.4. Thuật ngữ trong lĩnh vực quang học..... | 63 |
| 3.1.5. Thuật ngữ trong lĩnh vực từ trường..... | 63 |
| 3.1.6. Thuật ngữ trong lĩnh vực thiên văn học..... | 63 |
| 3.1.7. Thuật ngữ trong lĩnh vực hạt nhân..... | 64 |
| 3.1.8. Thuật ngữ trong lĩnh vực nguyên tử..... | 64 |
| 3.2. Các mô hình định danh của thuật ngữ vật lí tiếng Việt | 65 |
| 3.2.1. Lí thuyết định danh | 65 |
| 3.2.2. Đặc điểm định danh của thuật ngữ vật lí tiếng Việt xét theo kiểu ngữ nghĩa .. | 70 |
| 3.2.3. Đặc điểm định danh của thuật ngữ vật lí tiếng Việt xét theo cách thức biểu thị..... | 71 |
| 3.3. Vấn đề chuẩn hóa thuật ngữ vật lí tiếng Việt..... | 85 |
| 3.4. Tiểu kết..... | 89 |
| Kết luận | 92 |
| Tài liệu tham khảo..... | 97 |

DANH MỤC CÁC BẢNG

| | |
|---|----|
| Bảng 2.1: Đặc điểm từ loại của thuật ngữ một ngữ tố..... | 43 |
| Bảng 2.2: Nguồn gốc của các thuật ngữ một ngữ tố..... | 44 |
| Bảng 2.3: Đặc điểm từ loại của các thuật ngữ hai ngữ tố..... | 46 |
| Bảng 2.4: Các mô hình cấu tạo của thuật ngữ hai ngữ tố..... | 47 |
| Bảng 2.5: Nguồn gốc của các thuật ngữ hai ngữ tố..... | 48 |
| Bảng 2.6: Đặc điểm từ loại của thuật ngữ ba ngữ tố..... | 50 |
| Bảng 2.7: Các mô hình cấu tạo của thuật ngữ ba ngữ tố..... | 50 |
| Bảng 2.8: Nguồn gốc của các thuật ngữ ba ngữ tố..... | 51 |
| Bảng 2.9: Các mô hình cấu tạo của thuật ngữ bốn ngữ tố..... | 55 |
| Bảng 2.10: Nguồn gốc của các thuật ngữ bốn ngữ tố..... | 56 |
| Bảng 3.11: Thuật ngữ đặc thù thuộc các lĩnh vực chuyên ngành của khoa học vật lí..... | 65 |

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Thuật ngữ khoa học là bộ phận từ ngữ quan trọng của các ngôn ngữ đã phát triển trên thế giới. Sau hơn nửa thế kỉ hình thành và phát triển, thuật ngữ tiếng Việt nói chung đã có những bước tiến dài kể cả về mặt số lượng và chất lượng. Bằng chất liệu của mình, tiếng Việt đã chứng minh hùng hồn khả năng sáng tạo ra những thuật ngữ mới. Chính sự phát triển nhanh như vậy đã bộc lộ không khỏi có những bất cập trong công tác xây dựng và phát triển thuật ngữ ở nước ta.

Trên thực tế đã có nhiều cuốn từ điển thuật ngữ chuyên ngành được xuất bản và một số công trình nghiên cứu khoa học, luận án tiến sĩ nghiên cứu về các hệ thuật ngữ khác nhau. Tuy nhiên việc nghiên cứu vấn đề xây dựng và chuẩn hoá thuật ngữ vật lí học chưa được đặt ra trong công trình nghiên cứu nào.

Vì vậy, luận văn này chọn đề tài tìm hiểu vấn đề xây dựng và chuẩn hóa thuật ngữ vật lí trong tiếng Việt.

2. Lịch sử vấn đề

Những thập niên cuối thế kỉ XX và những năm đầu thế kỉ XXI là thời kì phát triển mạnh mẽ nhất của thuật ngữ tiếng Việt. Trong bối cảnh đất nước ta chuyển từ nền kinh tế bao cấp sang nền kinh tế thị trường theo định hướng xã hội chủ nghĩa, trong xu thế mở cửa hội nhập với không gian kinh tế khu vực và toàn cầu, trong điều kiện sự phát triển như vũ bão của cuộc cách mạng khoa học và công nghệ trên thế giới, tiếng Việt đã không ngừng phát triển theo hướng hiện đại hóa, mở rộng chức năng, mở rộng phạm vi hoạt động.

Trong lịch sử hiện đại nước ta đã từng có bốn lần tiếng Việt đứng trước yêu cầu phát triển nhanh chóng để phù hợp với sự chuyển mình của xã hội Việt Nam. Lần thứ nhất là đầu thế kỉ XX, tiếng Việt đã có sự phát triển rất mạnh về từ vựng và cả một phần cú pháp. Đặc biệt trong thời kì này thuật ngữ

khoa học bắt đầu được hình thành, chữ Quốc ngữ được truyền bá rộng rãi. Lần thứ hai là sau Cách mạng tháng Tám năm 1945 tiếng Việt giữ vai trò ngôn ngữ quốc gia. Lần thứ ba là những năm 60 của thế kỉ XX, tiếng Việt bắt đầu bước vào quá trình hiện đại hóa. Trong hoàn cảnh đó, hệ thống thuật ngữ đã có những phát triển vượt bậc. Ở thời kì này, Ủy ban Khoa học kĩ thuật Nhà nước đã tổ chức biên soạn một loạt các từ điển đối dịch thuật ngữ cho hầu hết các ngành khoa học tự nhiên, khoa học kĩ thuật và khoa học xã hội. Lần thứ tư là sau năm 1975, đất nước thống nhất, tiếng Việt đã không ngừng phát triển theo hướng hiện đại hóa, mở rộng chức năng, mở rộng phạm vi hoạt động. Trong giai đoạn này các từ điển thuật ngữ phát triển rầm rộ. Theo thống kê của Chu Bích Thu, tính từ năm 1994 đến tháng 6 năm 1999 trong số 188 cuốn từ điển song ngữ đã được biên soạn thì có tới 55 cuốn là từ điển đối dịch thuật ngữ... Qua bốn lần thay đổi, thuật ngữ tiếng Việt đã có những bước phát triển nhanh chóng cả về số lượng và chất lượng.

Để tiếng Việt tiếp tục phát triển lên một tầm cao mới, đáp ứng yêu cầu của sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước, chúng ta cần định ra chiến lược phát triển hợp lí, trong đó đặc biệt chú trọng đến việc xác định các nguyên tắc xây dựng và chuẩn hóa hệ thống thuật ngữ, đáp ứng kịp tốc độ phát triển của khoa học kĩ thuật nước nhà và thế giới.

3. Mục đích nghiên cứu

Mục đích nghiên cứu của đề tài là làm sáng tỏ đặc trưng về phương diện cấu tạo, đặc điểm định danh của hệ thống thuật ngữ vật lí trong tiếng Việt. Trên cơ sở đó luận văn đưa ra sự đánh giá và đề xuất phương hướng, biện pháp cụ thể để xây dựng và chuẩn hóa thuật ngữ vật lí tiếng Việt.

4. Đối tượng, nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài

4.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của đề tài là hệ thuật ngữ vật lí tiếng Việt.

4.2 Nhiệm vụ nghiên cứu

Để đạt được mục đích trên, đề tài giải quyết các nhiệm vụ:

- a. Hệ thống hóa các quan điểm lý luận về thuật ngữ khoa học trên thế giới và ở Việt Nam, qua đó xác lập cơ sở lý luận cho việc nghiên cứu;
- b. Phân tích đặc điểm cấu tạo, xác định các loại mô hình kết hợp các ngữ tố để tạo thành thuật ngữ vật lý trong tiếng Việt.
- c. Tìm hiểu đặc điểm định danh của thuật ngữ vật lý trong tiếng Việt về các mặt: Những con đường hình thành, kiểu ngữ nghĩa và đặc điểm cách thức biểu thị của thuật ngữ.
- d. Trên cơ sở kết quả nghiên cứu, luận văn đề xuất phương hướng, biện pháp cụ thể để xây dựng và chuẩn hóa thuật ngữ vật lý tiếng Việt.

5. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu

5.1. Tư liệu nghiên cứu

Tư liệu nghiên cứu được thu thập từ các cuốn: *Từ điển Vật lý Anh – Việt*, tác giả Chu Kim Tiến, Nhà xuất bản Đà Nẵng năm 2009 gồm 35000 thuật ngữ mỗi phần; *Từ điển Vật lý phổ thông* của tác giả Dương Trọng Bái - Vũ Thanh Khiết, Nhà xuất bản Giáo dục - 1999 gồm 1200 thuật ngữ.

Ngoài ra, các thuật ngữ còn được thu thập từ những giáo trình vật lý học bằng tiếng Việt.

5.2. Phương pháp nghiên cứu

Luận văn sử dụng các phương pháp nghiên cứu chủ yếu sau đây:

5.2.1. Phương pháp miêu tả

Phương pháp này được sử dụng khi miêu tả trạng thái hệ thống thuật ngữ vật lý tiếng Việt hiện nay.

5.2.2. Phương pháp phân tích theo thành tố trực tiếp

Chúng tôi sẽ áp dụng phương pháp này để phân tích và miêu tả cấu trúc của thuật ngữ vật lý học tiếng Việt theo các ngữ tố.